

ФОНЕТИЧНА ІНТЕРФЕРЕНЦІЯ У КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Сучасні процеси глобалізації як однієї з домінуючих загальносвітових соціальних тенденцій привертають увагу лінгвістів та науковців суміжних галузей до вивчення різних аспектів міжкультурної комунікації. Останнім часом підвищився інтерес дослідників [Jenkins, 2004: 63; Mauranen, 2003: 513; Seidlhofer, 2004: 209-239] до питань функціонування англійської мови як основного засобу міжмовного спілкування, як своєрідної *lingua franca*, яка внаслідок низки соціально-історичних причин вже давно випередила всі інші мови за розповсюдженням та популярністю у світі.

Надзвичайно широке використання англійської мови як універсального коду міжнародного спілкування привело до створення цілої серії варіацій на тему англійської мови – його численних варіантів, відомих під назвою *New Englishes* чи *World Englishes* [Crystal, 1999: 358-363]. Існуюча в зарубіжній лінгвістиці класифікація варіантів сучасної англійської мови [Kachru, 1986: 11-13] поділяє їх на три типи: а) британський варіант та похідні від нього – американський, канадський, австралійський та новозеландський, які належать до варіантів внутрішнього кола (*Inner Circle*); б) варіанти зовнішнього кола (*Outer or Extended Circle*), які формуються у колишніх колоніях та протекторатах і активно використовуються у різних сферах суспільного життя; в) варіанти кола, що розширюється (*Expanding Circle*), до яких належать різновиди англійської мови як іноземної для міжкультурного спілкування представників різних етносів, наприклад, *Spanglish* (іспанський варіант англійської мови), *Runglish* (російський варіант), *Polglish* (польський варіант), *Chinglish* (китайський варіант), *Japtish* (японський варіант), *Franglais* (французький варіант англійської мови) тощо.

Таке зростання ролі англійської мови як засобу міжмовного спілкування підсилює інтерес лінгвістів до детального вивчення та опису усіх варіантів та різновидів сучасної англійської мови, дослідження взаємодії мовних, у тому числі й фонетичних, систем, що контактують, шляхом спеціальних експериментальних досліджень [Бровченко, 2006; Кочубей, 2006; Кубланова, 2003; Устинович, 2007; Muggay, 2003; Toivanen, 2003]. Експериментально-фонетичне дослідження, що здійснюється нами в цьому напрямі, дає можливість вивчити механізм взаємодії фонетичних систем української й англійської мов у контексті міжкультурної комунікації, встановити першопричини фонетичної інтерференції в англійському мовленні українських мовців, а також дослідити особливості актуалізації українського акценту англійської мови як результату контакту і взаємопроникнення елементів фонетичних систем двох мов.

Метою цієї статті є розгляд фонетичних аспектів міжкультурної комунікації шляхом виявлення комунікативно-когнітивних і соціокультурних ознак фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців на сегментному й надсегментному рівнях.

У лінгвістичній літературі міжкультурна комунікація переважно визначається як спілкування людей, які репрезентують різні культури [Тер-Минасова, 2004: 17], як контакт носіїв різних мов і культур, у результаті якого може виникати фонетична інтерференція та ускладнювати процес породження й сприйняття англійського мовлення українськими мовцями.

Дослідження фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців у контексті міжкультурної комунікації є цілком на часі і потребує урахування комунікативно-когнітивного та соціокультурного аспектів, оскільки ефективність міжнародного спілкування визначають три чинники: зрозумілість, граматична прийнятність (мінімальне відхилення від граматичних норм) та соціальна відповідність, тобто адекватне використання у міжкультурному контексті.

Зрозумілість мовлення, яка вимагає адекватного вираження та сприйняття смислу як

головної умови досягнення мети міжкультурної комунікації, є, на думку лінгвістів [Paltridge, 1991: 29-30; Калита, 2001: 12], найголовнішим комунікативним параметром іншомовного мовлення. При цьому зауважимо, що погляди дослідників щодо взаємозв'язку між зрозумілістю мовлення та сукупністю відхилень від нормативної вимови, які впливають на зрозумілість, поділилися. Так, у працях Л.В. Щерби, Г.М. Вишневської, С. Ромейн [Щерба, 1963: 12; Вишневская, 2002: 33; Romaine, 2004: 54] підкреслюється негативний вплив фонетичної інтерференції й вимовного акценту як її результату чи наслідку на зрозумілість мовлення. На наш погляд, присутність інтерферентних явищ у мовленні білінгва необов'язково знижує його зрозумілість, тобто вони не завжди виступають у ролі комунікативного бар'єру. Незначні відхилення від норми в англійському мовленні українських мовців не перешкоджають сприйняттю їх мовлення, а відповідно процесу комунікації. У зв'язку з цим Дж. Сеттер [Setter, 2002: 34] акцентує увагу на тому, що більшість мовців, які вивчають англійську як іноземну, орієнтуються на зрозумілість мовлення, а не на набуття безакцентної вимови. При цьому наголошується, що найважливішою метою навчання вимови вважається покращення зрозумілості.

Досліджуючи взаємозв'язок між зрозумілістю мовлення та фонетичною інтерференцією й вимовним акцентом, важливо з'ясувати мовні аспекти, порушення нормативності в реалізації яких впливає на розуміння. Так, на думку Дж. Дженкінс [Jenkins, 2000: 32], це стосується питання ієрархії вимовних помилок за їхнім відношенням до забезпечення зрозумілості мовлення, встановлення градації релевантності вимовних відхилень з огляду на їхню роль у порушенні зрозумілості мовлення. Описуючи процес реалізації вимовної культури, А.А. Калита [Калита, 2007: 33-34] підкреслює, що свідоме або неусвідомлене освоєння норм вимовної культури є за своєю суттю складним динамічним процесом пізнання, який забезпечує безупинне збільшення обсягу фонетичного знання індивіда.

Вимовний акцент, таким чином, розглядається як динамічна категорія, як складне мовленнєве явище. Завданнями лінгвістичного опису вимовного акценту є виявлення та опис комплексу універсальних і специфічних особливостей, що проявляються в національному та індивідуальному характері вимовного акценту. Як показує аналіз здійсненого дослідження, виникнення іншомовного акценту як результату фонетичної інтерференції під час контактування мов зумовлене не тільки відмінностями артикуляційних баз носіїв досліджуваних мов, особливостями фонетичної системи рідної мови білінгвів, але й впливом когнітивних процесів, таких як ментальність, енциклопедичні та мовні знання, мовна спроможність людини. На наш погляд, саме вивчення вимовного акценту з позицій когнітивно-комунікативного підходу, впливу мовної картини світу на іншомовний акцент дозволить розмежувати інтерфероване англійське мовлення українських мовців та грубі порушення вимовної норми через недостатнє тренування. Результати нашого дослідження дозволяють виокремити й кодифікувати загальні та специфічні ознаки порушення вимовної норми в англійському мовленні українських мовців, які створюють у сприйнятті та мовній свідомості носія мови загальну картину інтерферованого мовлення. Відхилення від фонетичних норм британського чи американського варіантів англійської мови, які спричинюють труднощі для розуміння мовлення, спостерігаються на сегментному та надсегментному рівнях, при цьому відзначається значний вплив відхилень від нормативної реалізації обох рівнів на розуміння мовлення.

Зауважимо з цього приводу, що існують діаметрально протилежні точки зору з цього питання. Підтвердження більшого впливу просодичних, ніж сегментних помилок на розуміння мовлення знаходимо у дослідженнях М.М. Кубланової, Г.А. Метлюк, Т.В. Поплавської. Протилежні результати наводяться в працях [Fayer, Krasinski 1987: 319; Koster, Koet 1993: 86; Setter 2002: 30-31], у яких відзначається більший вплив відхилень від нормативної реалізації сегментного рівня на розуміння мовлення. Крім того, експериментально встановлена залежність сприйняття інтерферованого мовлення від його тривалості, оскільки аудиторіо-фонетисти під час аудитивного аналізу великих мовленнєвих відрізків звертають увагу

передусім на просодичні ознаки мовлення, тоді як сегментні ознаки набувають більшої ваги під час аналізу невеликих мовленнєвих відрізків.

Розглядаючи фонетичні аспекти міжкультурного спілкування, маємо зазначити, що мовленнєва комунікація є двобічним процесом, який передбачає не лише говоріння, а й аудіювання. В умовах штучної двомовності формування фонетичної сторони мовлення білінгва здійснюється не тільки на рівні породження мовлення, але й залежить від адекватності сприйняття ним особливостей вимови нерідної мови. Мовленнєва активність білінгва зазвичай значно знижена в порівнянні з природними умовами спілкування рідною мовою, оскільки їй властива сповільненість дії механізмів сприйняття та породження мовлення, зокрема, механізму антиципації або ймовірного прогнозування та механізму довготривалої пам'яті, завдяки якій відбувається зіставлення мовленнєвих сигналів, що надходять, з тими стереотипами, які зберігаються у нашій свідомості. Фонетична інтерференція, яка проявляється в мовленні і при сприйнятті, і при відтворенні, впливає на перцептивну та артикуляційну бази, порушуючи ієрархію і взаємодію слухо-вимовних навичок у англійському мовленні носіїв української мови. Спотворене сприйняття фонетичної сторони іншомовного мовлення зумовлюється саме впливом звукової системи рідної мови на перцептивному рівні. З цього приводу у працях Н.С. Трубецького, Є.Д. Поливанова, Л.В. Щерби розглядалась ідея наявності у мовця «фонологічного сита рідної мови», через яке він пропускає звуки чужої мови. Це призводить до різноманітних помилок, а іноді й непорозумінь при міжмовному спілкуванні, що свідчить про несформовану перцептивну базу вторинної мовної системи. Відсутність навичок сприйняття швидкого іншомовного мовлення білінгвом створює комунікативні перешкоди, заводить спілкування з носієм мови у безвихідь. Міжкультурна комунікація, таким чином, є ефективною лише за умови успішного володіння механізмами породження й сприйняття мовлення з урахуванням зумовленої фонетичною інтерференцією варіативності звукової сторони мови.

У соціокультурному аспекті фонетична інтерференція та вимовний акцент, на думку Дж. Дженкінс [Jenkins 2000:14], можуть викликати неохвальне ставлення природних носіїв мови і мати негативний вплив на соціальний статус мовців з іншомовним акцентом. Сприйняття інтерферованого мовлення білінгва є складним процесом і призводить до зниження зацікавленості носія мови в спілкуванні. Будь-яка кількість відхилень від нормативної вимови у мовленні білінгва ідентифікує його як представника чужої лінгвокультури. Носій мови визначає належність білінгва до іншої мовної спільноти перш за все за характером його вимови, зумовленим інтерферуєчим впливом фонетики рідної мови мовця. Вимовний акцент як мовленнєва характеристика білінгва, як зазначає Г.М. Вишневецька [Вишневецкая, 2002: 31], є найважливішим показником ідентифікації особистості мовця в процесі міжкультурної комунікації. За твердженням фонетистів, наявність вимовного акценту в мовленні білінгва можна встановити навіть на відрізку мовлення тривалістю в 30 мс [Flege 1984: 692-695]. У зв'язку з цим є сенс розглядати явище фонетичної інтерференції та вимовний акцент як соціальний бар'єр між природним носієм мови та неносієм мови.

Разом із тим, низка відомих лінгвістів, зокрема Дж. Дженкінс, Дж. Сеттер, доходять висновку, що фонологічна точність у процесі міжкультурної комунікації не визначається строгою відповідністю нормам носіїв мови. Навпаки, шляхом акомодатії відбувається взаємне зближення, що, на думку вчених, призводить до успішнішого спілкування. У працях британських фонетистів [Cruttenden 2001; Jenkins 2000] підкреслюється необхідність визначення значущих фонетичних аспектів міжкультурної комунікації, а також градації цих аспектів залежно від їх ролі в забезпеченні ефективності міжкультурного спілкування. Аналізуючи фонетичні засоби, найзначущі для досягнення успішного міжкультурного спілкування, Дж. Дженкінс [Jenkins, 2000: 158-159] пропонує набір факторів (фонологічне ядро *lingua franca*), який включає приголосні звуки, адекватне спрощення сполучень приголосних (кластерів), розрізнення голосних за довготою, ядерний наголос, поділ мовленнєвого потоку на тональні одиниці. При цьому вона зауважує, що інші фонологічні аспекти не є необхідними для міжкультурного спілкування англійською мовою.

Погоджуючись у загальному з Дж. Дженкінс щодо значущості складових фонологічного ядра англійської мови у міжкультурній комунікації, Дж. Сеттер [Setter 2002: 33] все ж зазначає, що до фонетичних факторів, які забезпечують успішне спілкування, необхідно віднести розрізнення голосних не тільки за довготою, а й за якістю, оскільки контраст голосних за якістю має значне функціональне навантаження і спричинює непорозуміння у випадку відхилень від нормативної вимови.

Отже, розгляд комунікативно-когнітивних і соціокультурних ознак фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців свідчить про необхідність урахування виявлених особливостей у процесі міжкультурної комунікації для запобігання непорозуміння та конфліктних ситуацій під час спілкування представників різних лінгвокультурних спільнот, зокрема англомовного та слов'янського світів. Перспективність подальшого дослідження фонетичної інтерференції у контексті міжкультурної комунікації вбачаємо у вивченні впливу якості інтерферованого мовлення на співрозмовника, взаємозв'язку між якісними ознаками голосу та ступенем вимовного акценту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бровченко Т.О. Контрастивна фонетика (англійська та українська мови): Підручник. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 356 с.
2. Вишневецкая Г.М. Межкультурная коммуникация, языковая вариативность и современный билингвизм // Ярославский педагогический вестник. – 2002. – № 1 (30). – С. 29-35.
3. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання: Монографія. – К: Вид. центр КДЛУ, 2001. – 351 с.
4. Калита А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення: Монографія. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
5. Кочубей В.Ю. Особливості вимовного акценту в англійському мовленні українців: фонемний та фонетичний аспекти: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2006. – 20 с.
6. Кубланова М.М. Языковая интерференция на уровне интонации (на мат-ле англ. яз.): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – М., 2003. – 24 с.
7. Метлюк А.А. Взаимодействие просодических систем в речи билингва. – Мн.: Высшая школа, 1986. – 112 с.
8. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Изд-во МГУ, 2004. – 352 с.
9. Устинович С.А. Фонетична інтерференція в системі голосних англійської мови Південно-Африканської Республіки (на матеріалі мовлення англо-бурських білінгвів // Гуманітарний вісник. Серія: Іноземна філологія: Всеукр. зб. наук. пр. Число 11: Том II. – Черкаси: ЧДТУ, 2007. – С. 507-508.
10. Щерба Л.В. Фонетика французского языка. – М.: Высшая школа, 1963. – 302 с.
11. Cruttenden A. Intonation. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 204 p.
12. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 490 p.
13. Fayer J.M., Krasinski E. Native and Nonnative Judgements of Intelligibility and Irritation // Language Learning. – 1987. – Vol. 37. – P. 313-326.
14. Flege J.E. The Detection of French Accent by American Listeners // Journal of Acoustical Society of America. – 1984. – Vol. 76, №3. – P. 692-707.
15. Jenkins J. The Phonology of English as an International Language. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 258 p.
16. Jenkins J. ELF at the Gate: The Position of English as a Lingua Franca // The European English Messenger. – 2004. – Vol. 13.2. – P. 63-69.
17. Kachru B.B. Standards, codification and sociolinguistic realism: the English Language in the Outer Circle // English in the World. – Cambridge: Cambridge University Press, 1985. – P. 11-30.
18. Koster C.J., Koet T. The Evaluation of Accent in the English of Dutchmen // Language Learning. – 1993. – Vol. 43. – P. 69-92.
19. Mauranen A. The Corpus of English as a Lingua Franca in International Settings // TESOL Quarterly. – 2003. – Vol. 37/3. – P. 513-527.
20. Murray H. Swiss English teachers and Euro-English: Attitudes to a non-native variety // Bulletin suisse de linguistique appliquée. – 2003. – Vol. 77. – P. 147-165.
21. Paltridge B. English as an International Language: An Overview // Cross Currents. – 1991. – Vol. 41, № 2. – P. 27-37.
22. Romaine S. Bilingualism. – Oxford: Blackwell Publishing, 2004. – 384 p.
23. Seidlhofer B. Research Perspectives on Teaching English as a Lingua Franca // Annual Review of Applied

Linguistics. – 2004. – Vol. 24. – P. 209-239.

24. Setter J. The Pronunciation of English for International Communication // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Linguarum – VIII. Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. Філологія – Педагогіка – Психологія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – Вип. 6. – С. 30-34.

25. Toivanen J. Tone of choice in the English intonation of proficient non-native speakers // Phonus. – 2003. – Vol. 9. – P. 165-168.

СТАНОВЛЕННЯ Й ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ КОНСОНАНТИЗМУ ДАВНЬОГЕРМАНСЬКИХ МОВ

Спільногерманська система консонантизму склалася в результаті перебудови спільноіндоевропейської системи. У цій перебудові були задіяні всі модальні класи фонем: шумні (дзвінки й глухі зімкнені, дзвінки придихові зімкнені) і сонорні. Становлення системи шумних приголосних у процесі інтеграції спільноіндоевропейської фонематичної системи в спільногерманську, що в науковій літературі називається законом Раска – Грімма, представлено як процес оптимізації співвідношення між зімкненими й щілинними приголосними.

Спільноіндоевропейські зімкнені глухі фонемі /p/ /t/ /k/ /k⁰/ стали в спільногерманській правові щілинними /f/ /p/ /X/ /X⁰/, крім того, була ще успадкована щілинна приголосна /s/, дзвінкий алофон якої [z] фонологізувався й став самостійною фонемою /z/. Після цих змін у спільногерманських щілинних приголосних, які в спільноіндоевропейській правові не брали участі в локальних кореляціях, налічувалося п'ять локальних рядів: лабіальний /f/, дентальний /p/, постдентальний /s/, веллярний /X/, лабіовеллярний /χ⁰/.

Лише один із трьох модальних класів спільноіндоевропейських зімкнених приголосних фонем зберіг зімкненість – дзвінки /b/, /d/, /g/, /g⁰/, які під час інтеграції в спільногерманську фонемну систему втратили дзвінкість і стали новими глухими фонемами /p/, /t/, /k/, /k⁰/.

Третій спільноіндоевропейський модальний клас, дзвінки придихові /b^h/, /d^h/, /g^h/, втратив у спільногерманській правові не лише придиховість, а й зімкненість: у новому модальному класі дзвінких приголосних зімкненість і щілинність були виведені на алофонічний рівень, і фонемі /b/, /d/, /g/ реалізувалися відповідно як [b~ḅ (v)], [d~ḏ (ð)], [g~ǥ (γ)].

Розрізнення за зімкненістю / щілинністю було для спільногерманських [b~ḅ (v)], [d~ḏ (ð)], [g~ǥ (γ)] нерелевантним. Спільноіндоевропейські /b^h/, /d^h/, /g^h/ у прагерманській мові відповідали щілинним у всіх позиціях, а зімкнені рефлексиві виникли пізніше в позиції після носового як результат часткової асиміляції за зімкненістю: *mḅ > mb; *nḏ > nd; *nǥ > ng та в анлауті [Гухман 1958; Жлуктенко, Яворська 1986; Задорожний 1960; Левицький 2006]. Для спільноіндоевропейського шумного консонантизму були властиві розрізнення за придиховістю й дзвінкістю. У спільногерманському шумному консонантизмі кінкама придиховості не є релевантною. Фонологічно значущими ознаками модального характеру, на яких побудована система шумних приголосних фонем спільногерманської мови-основи, є розрізнення між дзвінкими й глухими, з одного боку, і зімкненими й щілинними, з іншого. Кінкама дзвінкості й глухості в комбінації з кінкамою щілинності супроводжує ще одна, поки фонологічно нерелевантна кінкама артикуляційної слабкості. З іншого боку, модальну кінкаму глухості в комбінації з модальною кінкамою зімкненості супроводжує поки фонологічно нерелевантна кінкама артикуляційної сили.

Дзвінки шумні фонемі у спільногерманській мові опинилися в подвійній опозиції: глухим зімкненим фонемам вони протиставлялися як дзвінки зімкнені, а глухим щілинним фонемам – як дзвінки щілинні, порівн., напр., позиції після носового: двн.-англ. *lāmbor* < *lambaz “ягня”, але двн.-англ. *limpan* < *limpan “траплятися, відноситися”, двн.-в.-нім. *singan* < *singuan “співати”, але двн.-в.-нім. *sinkan* < *sinkuan “опускатися”.

Незважаючи на те, що всі три серії германських шумних були взаємопов'язані тією чи іншою опозицією, наявність у системі трьох серій шумних приголосних фонем при двох опозиціях (дзвінкості та зімкненості) є ознакою можливого подальшого розвитку системи, оскільки ці дві опозиції за умови повного втілення потенційних можливостей можуть реалізуватися в чотирьох серіях шумних приголосних фонем. Повна реалізація можливостей, закладених у системі такого типу, як спільногерманська, передбачає появу чотирьох серій